

Halász Imre

A KIEGYEZÉS ÉS ZALA MEGYE

1867 Zala megyei eseményei

Több mint fél évtizedes szünet után, 1867. február 16-án az 1861-es alkotmányos időszak közgyűlési képviselői részvételével összeült Zalaegerszegen a vármegye közgyűlése. Az elnöklő Csillagh László első alispán üdvözlő szavai után hangot adott „azon biztos reményének, hogy az annyit szenvedett haza a jelen tiszti kar által is a legnagyobb örömmel várt alkotmánynak nem sokára teljes élvezetébe lépend, kifejezése és a tiszti karhoz intézett ama buzdítás után, hogy bizton hiszi miszerint a haza jobb jövőjének előmozdítása tekintetéből válalt hivatalos állásukat az alkotmányos tisztikar által leendő fölváltásig erélyel és telyes buzgalommal viselendik”. Mindezt tette a „megyei tisztikar és nagyobb számú közönség jelenlétében”, és köszöntőjét azzal zárta, hogy „már biztosan elértnek tekinthető alkotmányos életnek ritka szellemi tehetséggel hazafisággal és fáradhatatlan kitartással küzdő előharczosáért Deák Ferenczért éljent nyilvánítá mely éljennek zajos és tartós visszhangozása után” kezdődött el a vármegye közgyűlésének napirend szerinti munkája.¹

A vármegye szélesebb közönsége a sajtóból értesült az alkotmányos változásról. 1867-ben egyetlen lap jelent meg Zalában, ez a nagykanizsai *Zala-Somogyi Közlöny* volt, melynek cikkeiből nyomon követhetjük, hogy milyen elemi erővel tört fel a majd' két évtized alatt elfojtott politikai indulat.

Korabeli sajtószemlénket a négy oldalon megjelenő *Zala-Somogyi Közlöny*² 1867. február 20-án kiadott számával kezdjük, melynek vezércikke egyben kommentár is: „Helyzetünk. Hazánk ege derülni kezd; oly sok hányattatás után és szenvedés után végre tán derültebb napok következnek. Ugylátszik egy boldogabb idő közeleg felénk, midőn a nemzet az oly rég óhajtott alkotmányosság tetteles birtokába lép. Ténynye [sic!], kétségbevonhatatlan valósággá lettek tehát egy hosszú gyászos korszak reményei, s a boru után, mely hazánk egét oly hosszú ideig fedte, talán szebb napok tűnnek fel láthatárunkon. A felelős magyar miniszterium kinevezésével hazánk alkotmányos önállása tényleg elismertetett. A fejedelem rendithetetlen elhatározásán megtörték a fondorkodók átkos ármányai a legmagasabb szava új korszakot nyitott meg nemzetünk előtt. Nem lehet, hogy magasabban fel ne dobogjon szivünk, midőn végre elértük azon időpontot, melyben hazánk szabadon gyakorolhatja azon jogokat, melyeket tőle jogtalanul oly sokáig megtagadtak; nem lehet, hogy közönyösek legyünk oly eseménynyel

1 MNL ZML IV.252.a. Zala Vármegye Bizottmányának közgyűlési jegyzőkönyvei. 59. kötet, 1867. február 16.

2 A *Zala-Somogyi Közlöny* első száma 1862. július 1-jén jelent meg Nagykanizsán. Előbb havonta három, később hetente két alkalommal jelenet meg „ivrét egy ivén”. Kiadója és a tárgyalt időszakban szerkesztője Wajdits József volt.

[sic!] szemben, mely hivatva van korszakot alkotni hazánk alkotmányos történetében. E korszakot alkotó esemény a legmagasabb királyi leiratban talál kifejezést, melyet a tárgy fontosságánál fogva itt egész terjedelmében közlünk.”³

A királyi leirat után a szerkesztő rövid kommentje zárja a cikket: „A lelkesedés, mely a leiratban foglalt nagyfontosságú tény hallatára az egész országban villámként terjed; eljuttott hozzánk is s ennek hatalma alatt állunk, midőn e sorokat írjuk, városunk közönsége az egész ország örömeiben élénk részt vesz; örömet a megelégedést olvassuk le minden arczról, bizalmat tapasztalunk a haza nagy férfiúi iránt, kik a kiegyezkedés nagy művét már márczéljához vezeték, s csak egy óhaj ad kifejezést a közérzületnek: Adja Isten, hogy a megkezdet nagy munkát sikeressé be is végezhessek. W.”⁴

A *Zala-Somogyi Közlöny* erre az időre már széleskörű tudósítói rendszert alakított ki, akik ekkor még elsősorban levelekben – nagyon ritkán táviratban – juttatták el a közlésre szánt anyagot a szerkesztőségbe, melyet a levelek beérkezését követően Wajdits *Levelezések* fejléc alatt jelentetett meg. Számos esetben a cikket „rendes levelező” aláírással közölték, ez mindenképpen egy már meglévő állandó tudósítói hálózat folyamatos tevékenységére utal. Gyakran olvasható a tudósító neve is a cikkek alatt. Többnyire dátummal vezették be ezeket a tudósításokat, melyek a levél megírásának időpontját tüntették fel, vagy mint látni fogjuk, keltezőként a településnevet és a hónapot adták meg. A lap a kiegyezés évében tíz naponként (1-én, 10-én, 20-án) jelent meg, így mindig a következő lapszám közölte le a kapott hírt, vagy a bővebb tudósítást.

A *Zala-Somogyi Közlöny* következő, március 1-i számának⁵ teljes első oldalát és a második oldal első hasábjának felét is a miniszterek életrajzának szentelte. Az ezt követő *Levelezések* rovatból színes körképet kapunk arról, hogy fogadták Zala településein a híreket. A február 25-én Keszthelyen kelt tudósításból megtudhatjuk, hogy a felelős minisztérium kinevezésének híreről már annak kinevezése napján, február 17-én értesült a város: „Ezen örömhírt városunk f. hó 17-én estve vevé, s inkább csak gondolni, mint leírni lehet azon hatást, melyet gyakorlott. Másnap estvére teljes kivilágítás rendeztetett el, 18-án már mozsarak durrogása ébresztett fel bennünket, s midőn az utcára kiléptünk a sok nemzeti lobogóktól egész ünnepi színben láttuk városunkat diszteni.” A fényárban úszó városban is csodájára jártak a 17 év után, 1865. november 1-től ismét megnyitott

3 In: *Zala-Somogyi Közlöny*, VI. évf. (1867. február 20.) 6. sz. Vezércikk. Az újság évfolyamai elérhetőek a <http://zalaikozlony.nagykar.hu/> web-helyen. A *Zala-Somogyi Közlöny* 1874-től *Zalai Közlöny* éven jelent meg. Az újság impresszumában 1867-ben a következő olvasható: „*Zala-Somogyi Közlöny*. Ismeretterjesztő lap szépirodalom, kereskedelem, ipar, gazdaszat, tudomány és művészet köréből. Megjelen: minden hó 1-én, 10-én és 20-án egész íven. Szerkesztői iroda és kiadó hivatal: Wajdits József könyvkereskedésében.”

4 Uo. a W a szerkesztő Wajdits József monogramja. Wajdits József (1843–1895) nyomdász, nyomdatulajdonos, könyvkereskedő és lapkiadó volt Nagykanizsán. Apja 1832-ben megnyitott üzletét és az apja által működtetett kölcsönkönyvtárat 1858. augusztus 1-jén vette át. A helytartótanáctól 1861 januárjában egy kő- és könyvnyomda működtetésére kapott engedélyt. Életről bővebben: GYIMESI Endre: *Zalai életrajzi kislexikon*. Magánkiadás, Zalaegerszeg, 1994. A szócikk elektronikus elérhetősége: <http://tudastar.dfmk.hu/zalaiak?p=882> Ld. még: FOKI Ibolya: *Adatok a zalai nyomdászat történetéhez 1860–1990*. In: *Művelődéstörténeti tanulmányok*. Szerk. TURBULY Éva. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 1990. (Zalai Gyűjtemény 31.) 281–302. pp. Elektronikus elérhetősége: https://library.hungaricana.hu/hu/view/ZALM_zgy_31_muvtorttan/?pg=282&layout=s&query=wajdits.

5 In: *Zala-Somogyi Közlöny*, VI. évf. (1867. március 1.) 7. sz. 2. p. A cikk dátuma: február 25.

gazdasági tanintézet épületének, melyet „400 láng világított meg s ezenkívül az intézet vegytanára Dr. Sch. J. urtól⁶ az egész épület és környéke nemzeti színű bengáli fényben⁷ borítatott” [sic!]. A polgárok zenés, fáklyás felvonulását a gyakorlati testület felvonulása követte, az intézeti dalárda a Himnuszt, és a Szózatot „zengedezte”, közben a hazát, Deák Ferencet, Andrásyt és Festetics Györgyöt éltették. Gróf Festetics György, Zala vármegye főispánja egyben az OMGE elnöke nyitotta meg királyi biztosként⁸ 1865. november 1-jén az Országos Gazdászati és Erdészeti Tanintézetet, a Georgikon utódját. Az OMGE rendkívül sokat tett azért, hogy miután 1848-ban befejeződött, újraindulhasson a mezőgazdasági felsőoktatás Keszthelyen.⁹ A gazdasági tanintézet másfél évvel korábbi újjáalakulása, a „gyakornokság” ismételt jelenléte Keszthelyen, a tudat alatt összefonódott az alkotmányosság kérdésében végbement pozitív változásokkal.

A következő napok a hálaadó istentiszteletek és mulatságok jegyében teltek. Előbb az izraelita hitközség 18-i táncvigalmáról tudósított a levelező, majd a következő nap, február 19-e pedig a hálaadó istentiszteletekkel kezdődött. Reggel 8-kor „Te Deum”-ot tartottak, melyen „mindenki iparkodott megjelenni”. Ezután valamennyien az izraelita templomba vonultak, „hol szintén hálaünnep rendeztetett, melynek végén a rabbi remek zárímájában igen szép kifejezést adott érzeteinek”, „a gyakornokság mindkét istentiszteleten zászlók alatt jelent meg”. Délben a kaszinóban díszebédet rendeztek, aminek végén táviratban fejezték ki szerencsekívánataikat Andrásy miniszterelnöknek. Este a gazdasági tanintézet bált rögtönzött, és ez volt a „bezáró fonala azon örömöknek, melyeket az első hír szárnyalása okozott”.¹⁰

Ebben a számában tudósított a lap arról is, hogy miután a felelős minisztérium kinevezéséről palini Inkey József táviratából értesültek a Nagykanizsához közel fekvő Iharosberényben¹¹, a gazdatisztek házait, valamint számos többi házat is ünnepi díszbe

6 Dr. Schenek István 1866-ig a kassai királyi főreáltanoda vegytan tanára, ekkor Keszthelyre jön, itt a szervetlen és szervi vegytan, földművelési vegytan, borászat és a gazdasági iparüzlettan tanára lett. (FEHÉR György: *A keszthelyi agrár felsőoktatás*. In: *Georgikon 200. I. Szerk. DR. FÜLÖP Éva Mária – DR. CZOMA Lászlóné – DR. KOVÁTS Károlyné – DR. PÉTERVÁRI András*. Pannon Agrártudományi Egyetem Georgikon Mezőgazdaságtudományi Kar Keszthely, 1996. 138. és 144. p.)

7 A bengáli fényt, vagy bengáli tüzet színpadi jelenetek, kerti ünnepségek megvilágítására használták és használják. Tulajdonképpen a csillagszóró is bengáli fény. Az anyag vegyi összetételétől függően számos színt elő lehet állítani. A *Pallas Nagy Lexikona* szócikke így adja meg az egyes színek arányait: „Fehér fényt ad 32 rész salétrom, 8 r. kén, 12 r. fémantimón és 10 r. minion, kékes fehér fényt ad 12 r. salétrom, 4 r. kén és 1 r. kénantimón. Vörös lángot ág 40 r. salétromsavas stroncián, 5 r. klórsavas káli, 13 r. kén és 2 r. szén. Rózsaszínű fényt ad 23 r. klórkalcium, 61 r. klórsavas káli és 16 r. kén. Sárga színű lángot ad 48 r. salétromsavas nátron, 16 r. kén, 4 r. kénantimón és 1 r. szén. Zöld lángja van 45 r. salétromsavas barit, 10 r. klórsavas káli, 10 r. kén és 1 r. kénantimón keverékének. Kék lángja van 12 r. kénsavas rézoxid-ammoniaknak, 28 r. klórsavas kálinak, 15 r. kénnek, 15 r. kénsavas kálinak és 27 r. salétromnak. Sötétkék fényt ad 12 r. kénsavas rézoxid-ammoniak, 12 r. pörkölt timsó, 60 r. klórsavas káli és 16 r. kén. Sötét viola 12 r. timsó, 12 r. szénsavas káli, 60 r. klórsavas káli és 16 r. kén. Világos viola fényt ad 16 r. timsó, 16 r. szénsavas káli, 54 r. klórsavas káli és 14 r. kén. A felsorolt anyagokat száraz állapotban jól összekeverik és tégelyben vagy fémdobozban tartják.”

8 Festetics György gróf (1815–1883) a család tolnai ágából származott, 1865-től volt Zala vármegye főispánja, majd 1867 és 1871 között királyi személye körüli miniszter.

9 FEHÉR György: *i. m.* 135–136. pp.

10 In: Zala-Somogyi Közlöny, VI. évf. (1867. március 1.) 7. sz. 2. p. A cikk dátuma: február 25.

11 Iharosberény 1726–1945 között az Inkey család birtoka volt.

öltöztetve kivilágítottak, zászlókkal díszítettek, a királyt, valamint Deákot éltető beszéd is elhangzott.¹² De kapott az újság pécsi és szigetvári ünneplésről is tudósításokat.¹³

Nagykanizsán „Örömnepélyek. Városunk még folyton örömben utazik, a nagy-szerű világitás” a város fellobogózva, az „ifjúság éneke”, mozsarak dörgése, „szónoklatok hiányt nem szenvedtek magyar hazánk alkotmányos felelős miniszteriuma s a t¹⁴, nem egy alkalmat adott drága éljenekre, a pohár emelőkközül t[ekintetes]. Albanich József és Walbach¹⁵ urak felköszöntései kitűntek,” a városban közkedvelt Grünbaum-zenekar a Rákóczi indulót játszotta, az „ünnepélyek folyton megújítattnak”, a kaszinói díszebéd, és az istentiszteletek Nagykanizsán sem maradtak el.

A Nagykanizsához közeli hercegi uradalmi központban, Homokkomáromban a tanuló ifjúság dalárdája is fellépett és „oly nagy mozsarakkal lettek diszlövések téve, hogy hegy, völgy mérföldnyi meszszeségre rengett, örömneppek tájékunkban folyton rendeztetnek, nagyobb-szerűek voltak eddig Ih[aros]-Berény, Csurgó és Kottori, adja Isten, hogy az öröm hazát soha bu fel ne váltsa.”¹⁶

1849. novemberében Zala megye területéből a Dráva és a Mura határolta, mező-gazdaságilag jelentős, jól termő, döntő többségében magyarul lakta területet, a Muraközt Szlavóniához, hét Balaton-felvidéki települést – Alsóörsöt, Csopakot, Felsőörsöt, Kövest, Lovast, Nosztorit és Paloznakot – pedig Veszprém megyéhez csatolt az új közigazgatás.¹⁷

Zala vármegye útja a kiegyezéshez ezzel a folyton hangoztatott sérelem orvoslásával kezdődött 1861-ben, amikor az Októberi Diploma kiadása után Zala megye nem volt hajlandó újjáalakulni, míg a megye területi egysége helyre nem állt. Ez végül az 1861. január 27-i határozattal megtörtént és az átszervezés márciusra befejeződött¹⁸. Ezután a vármegye alakuló közgyűlését – Magyarországon utolsóként – 1861. február 6-ára összehívták.¹⁹

Az előbbiek fényében különösen érdekes az újság Alsólendváról, „marcz. elején 1867” datált másfél hasábon közölt tudósítása, melyet Singer Samu jegyzett. A szerkesztőnek levélben megküldött tudósításából értesülhetünk az alsólendvai eseményekről, ahová február 18-án délután érkezett meg a távirati hír a miniszterelnök kinevezéséről. Azon nyomban a posta előtt puska lövéssel hívták fel a figyelmet a rendkívüli eseményre, melyet aztán napokig tartó ünneplés követett – melynek „programpontjai” megegyeztek a többi város rendezvényeivel. A tudósítás azonban jóval több egyszerű tényközlésnél, mert terjedelmesen értekezik az időközben visszacsatolt Muraközről: „Muraköz a Bach féle kormányzás alatt, azaz hatvanegyig Horvát országhoz vala csatolva [...] a magyar szellem még nem hagyta el a nép nagy részét; ez legjobban látható most, midőn, mint mondám, mindnyájunk hajnala hasadni kezd, mert még eddig csak csupa német öltözéket

12 In: Zala-Somogyi Közlöny, VI. évf. (1867. március 1.) 7. sz. 2. p. A cikk dátuma: „febr. hóban”.

13 In: Zala-Somogyi Közlöny, VI. évf. (1867. március 1.) 7. sz. 2. p. A cikk dátuma: „febr. 23.”

14 s a t = s a többi

15 Albanich József városbíró, Walbach Mór terménynagykereskedő.

16 In: Zala-Somogyi Közlöny, VI. évf. (1867. március 1.) 7. sz. 2. p

17 HALÁSZ Imre: *Zala megye közigazgatása 1849–1860*. In: *Zala megye archontológiája 1138–2000*. Szerk. MOLNÁR András. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2000. (Zalai Gyűjtemény 50.) 92. p.

18 Uo.

19 FOKI Ibolya: *Vármegyei ellenállás Zalában 1861-ben*. In: *Történeti Tanulmányok Dél-Pannóniából. I.* Szerk. SZITA László – VONYÓ József. Pécsi Akadémiai Bizottság, Pécs, 1988. 156. p.

pillanthattunk meg, ez utolsó időben már hébe hóba magyar ruhára is találunk és az utolsó előtti itt tartott tánczvizgalom már bővelkedett ebben; mind a mellett néhány plundrát és lelógó vizslafül féle zsebű kabátot vettünk észre. Igaz, hogy meglőn az azonnal a helyszínen róva, tán az illő módon még tul is, de mihaszna? a ház építését nem fenn, hanem alant szokták kezdeni, így tán a német ruha még törhető volna, ha az iskolákban – értem a Muraközi katolikus iskolákat, mert a zsidó iskolában csak ugyan, van magyar tanító – nem a német és horvát, hanem, magyarnyelv [sic!] taníttatnék.” (Csillaggal lábjegyzet: „Tisztelet a kivételnek, ismerünk néhány helyet, hol a magyar nyelv évektől fogva buzgón tanítatik ilyen Légrád, Domboru stb. Szerk.”)²⁰

Április 1-ig tartott a hírek áradata. Többek között a [Zala]baksai országgyűlési választókerületből „számos aláíró” jegyezte 1867. március 4-i kelettel azt a bizalmi nyilatkozatot, melyet eljuttattak az országgyűléshez, a minisztériumhoz és Deákhoz.²¹

Nemesapátiban a fiatalok önképző egyesületet kezdeményeztek, melynek alapszabály-tervezetét április 6-án Keszthelyen kívánták elkészíteni.²²

Az év egyik legfontosabb eseménye a június 8-i koronázás volt. A megyei közgyűlés gróf Batthyány Zsigmond vezetésével egy bizottmányt választott, hogy szervezze meg a koronázásra küldendő bandériumot. A koronázási ünnepségen a megye delegációja a főispánból, az első alispánból, a fővárosban tartózkodó képviselőkből, valamint a bandériumból állt. Emellett bárki tagja lehetett a delegációnak, aki az első alispánnál jelentkezett.²³

Batthyány már a koronázási ünnepségek után, a június 17-i közgyűlésen mutatta be a teljes koronázási díszbe öltöztetett bandériumot²⁴, mely hat díszlovagból állt. Ekkor mutatták be a megye selyemből készült címeres zászlaját is, mely a főispán neje György Mária grófnő ajándéka volt. A koronázás utáni megyei közgyűlés jegyzőkönyve rögzítette a bandérium díszruhájának pontos leírását: „Szolgáljon tehát örök emlékezetül, miszerint disz csapatunk ruházatja megyénk színeit tüntette elő és a következőleg volt összeállítva. Fővegül finom fehér szürke muszka prémből készült magyar kucsma szolgált, melynek fehér posztó lebenye a jobb oldalra simult, – izlés teljes arany zsinór diszítéssel. A kucsmaiba setét színű sastol a megye zománczolt czimere mögé volt tűzve. Az öltözék állt továbbá buzavirág színű posztó dolmányból sűrűen ellátva arany zsinórzattal, mely az egész mellett elfödé, – a magyar nadrág hasonló színű anyagból s megfelelő zsinórzattal sárga szattyánból készült, – arany rózsza zsinórzat és sarkantyúval feldiszitett csizmákba volt húzva. A nyakkendő fekete selyemből volt arany rojtal, a leirt kék dolmányra rövid fehér posztó mente borult panyókára vetve, – pazar arany zsinórzással és a főveghez hasonló prémmel beszegeve, vastag arany mentekötővel. A dolmány és mente bélése aranysárga selyem szövetből volt készülve. Az öv arany szálakból sodort készítmény volt, – hasonló anyagból készült a kötő is melyen buza virág színű bársonnyal borított és

20 In: Zala-Somogyi Közlöny, VI. évf. (1867. március 10.) 8. sz. 2. p.

21 In: Zala-Somogyi Közlöny, VI. évf. (1867. március 20.) 9. sz. 1–2. pp.

22 In: Zala-Somogyi Közlöny, VI. évf. (1867. április 1.) 10. sz. 2–3. pp

23 MNL ZML IV.252.a. Zala Vármegye Bizottmányának közgyűlési jegyzőkönyvei. 60. kötet. 1867. május 7. 19. sz.

24 Csillagh Gyula zászlótartó, Gyka Jarozlav, Horváth Móricz, Bogyay István, Rajki László és Pálffy Elek alkotta a megye koronázási bandériumát.

aranyozott ezüt [sic!] foglalattal diszitett hüvelyü hasonló szép mívü markolattal ellátott görbe magyar kard csüggött, a kardkötő volt füzve ezzel hasonló készítményü kötő által a megyének arany, ezüst és selyem szálakból himzett czimerével diszitett tarsoly.

A kantár és a nyeregbőr részei feketék valának gazdag arany ékítéssel, a torok szij helyett alkalmazott aranyozott réz lánczon hasonló anyagú félhold csöngött le, még a szügyelőre Zalamegye rézből kivert aranyozott czimere volt alkalmazva. – A csótár buza virág színü posztóból készült gazdag arany paszománt és sujtatózással, hátulsó sarkaiba aranyszálakból Z. V. betük voltak izléssel össze fonva behimezve.

A nyereg bunda fekete bárány bőrből készült. A nyereg és kengyel magyar alaku volt utóbbi sárga részből készítve.²⁵

A *Zala-Somogyi Közlöny* rendkívül szellemesen készült a koronázásra. Megkerülve az elmúlt több mint másfél évtizeddel kapcsolatos bármilyen értékelést, kommentárt, címlapon „A magyar sz. korona viszontagságai” címmel közölt két részből álló, rendkívül aktuális sorozatot N. J. tollából²⁶, majd 20-i számában cikke címét: „Éljen a király! Éljen a királyné!” díszkeretben hozva számolt be a koronázásról. Az emelkedett hangú cikk hangneme áthidalja a közelmúlt sérelmeit: „Oly nap, melyért elfeledte a nemzet 19 év keserveit, elfeledte sebeit, melyekoly hosszán, melyek oly fájón sajogtak, mint hittük gyógyithatlanul.”²⁷

Andrássy kinevezésétől a koronázásig eltelt szűk fél esztendő alatt az egyetlen zalai lap a havi háromszori megjelenéséhez mérten gyorsan és pontosan adott hírt az eseményekről.

S ami a kiegyezés éve után következett

A közigazgatás járási beosztása lassan optimálissá vált, az 1872-ben 12 járás tisztviselőit választották meg. A jogszolgáltatás átszervezésével véglegesen elvált a közigazgatás a bíraskodástól. 1908-ban kialakították a balatonfüredi járást, s az alsólendvai, csáktornyai, keszthelyi, letenyei, nagykanizsai, novai, pacsai, perlaki, sümegi, tapolcai, zalaegerszegi, zalaszentgróti járásokkal ez a 13 alsófokú közigazgatási egység megmaradt a korszak végéig. Ezzel párhuzamosan kialakult a jól működő szakigazgatási (államépítészeti hivatalok, egészségügyi, pénzügyigazgatási szervezetek stb.) szervek struktúrája is.²⁸

Zala megyének – eltérően a megyék többségétől nem volt természetes centruma. Gazdasági centruma az egész polgári korban végig Nagykanizsa volt, a kialakuló turizmus miatt, valamint a szőlő- és bortermelés miatt a Balaton-felvidék és Keszthely töltött be később hasonló, de kisebb súlyú gazdasági funkciót. Az igazgatási szerepkör fejlesztő funkciója mindenekelőtt a megyeszékhely Zalaegerszegen domináns, de hasonlóan

25 MNL ZML IV.252.a. Zala Vármegye Bizottmányának közgyűlési jegyzőkönyvei. 61. köt. 1867. június 17.

26 In: *Zala-Somogyi Közlöny*, VI. évf. (1867. május 20. és június 1.) 15–16. sz. N. J.-t eddig nem sikerült azonosítanunk.

27 *Zala-Somogyi Közlöny*, 6. évf. 18. szám. 1867. június 20.

28 HALÁSZ Imre: *A közigazgatás átszervezése és a négycentrumú megye kialakulása*. In: *Zala megye ezer éve. Tanulmánykötet a magyar államalapítás milleniumának tiszteletére*. Főszerk. VÁNDOR László. Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága, Zalaegerszeg, 2001. 161–166. pp. és *Zala megye archontológiája...*, i. m.

erős Nagykanizsán is, a többi járási székhelyen ez a centrális szerep mérsékeltebben jelentkezett.

Modern értelemben vett városa a polgári korban kettő volt a megyének. A községi törvény értelmében először 1871-ben Nagykanizsa nyerte el a rendezett tanácsú város jogállását. Zalaegerszeg másfél évtized múlva jutott el oda, hogy kérvényezhesse és meg is kapja ugyanezt a rangot, amit csak 1885-ben sikerült elérnie. Így az a ritka és érdekes helyzet alakult ki, hogy prosperált Zala megye déli régiójában egy lüktető gazdasági életű, polgárosodó város – mely időközben, immár másodszor próbálta (ezúttal is sikertelenül) megszerezni a megyeszékhely rangját – ugyanakkor a megyének – szűk másfél évtizedig – nagyközségi rangú székhelye volt.²⁹ Mivel nem sikerült a megyeszékhelyi jogállást Zalaegerszegtől elhódítani, a nagykanizsaiakban felmerült egy új megye kialakításának lehetősége. Ez szerintük a Somogy megyei, a marcali járásból, továbbá a Zala megyei Muraközből, a lenti, keszthelyi és a nagykanizsai járásokból állt volna. Ismereteink szerint ez is megmaradt a felvetés szintjén.³⁰

A gazdasági fejlődés³¹ motorja az infrastruktúra, mely önmagában nem jelent gazdasági fejlődést, de nélküle nincs fejlett gazdaság. Miután a XIX. században a távolsági kereskedelem és a személyszállítás eszköze a vasút, fejlődésének üteme alapvetően befolyásolta a gazdaság dinamizmusát, amit az agrárexport érdekei is erősítettek. A XIX. század hatvanas éveiben viszonylag gyorsan kiépültek a fővonalak és Nagykanizsa az ország egyik legforgalmasabb, legjelentősebb vasúti csomópontjává vált. A Déli Vasút Buda–Keszthely (a mai Balatonszentgyörgy)–Komárom–Nagykanizsa–Csáktornya–Pragerhof vonala után (1861) a Nagykanizsa–Szombathely–Sopron vasútvonalon 1865. szeptember 21-én indult meg a forgalom, Nagykanizsa ekkor vált igazán vasúti csomóponttá. A vasúthálózat kiépítésének további jelentős lépése a Murakeresztúr–Barcs szakasz 1868. szeptember 1-jén történt megnyitása. A Balaton északi partján jóval később, 1909-ben épült meg a Budapest–Tapolca állami vasúti fővonal.

1888 és 1913 között épültek ki a mellékvonalak, a „vicinálisok”, ahol az egyes uradalmak vagy települések érdekei – a közlekedési kormányzat érdekei mellett – markánsan érvényesültek. E „helyi érdekű vasutak” több vonalán ebben az időben indult meg a személy- és teherszállítás, így a Barcs–Somogyszob–Balatonszentgyörgy (1888), majd a folytatásaként Balatonszentgyörgyöt Keszthellyel összekötő szakaszon, továbbá a két fővonalat összekötő Boba–Ukk–Zalaegerszeg–Lenti–Csáktornya vonallal kapcsolatot teremtettek a Kisalföld és a Muraköz között. A vasútvonal Zalabér állomásától előbb egy rövid leágazást építettek Zalaszentgrótiig (1882), majd továbbépítve jött létre a megye második legjelentősebb helyi érdekű vasútvonala, az ún. „Zalavölgyi-Vasút” (1895), mely Zalaszentgrótot kötötte össze Balatonszentgyörggyel. Ezt követően a Zalabér–Sárvár–Szombathely vonallal a keresztirányú személy- és áruszállítás is megvalósult.

29 HALÁSZ Imre: *A közigazgatás átszervezése...* i. m. 166. p.

30 In: Zala-Somogyi Közlöny, VI. évf. (1867. július 20.) 21. sz. 1. p. A vezércikk címe: *Nagy-Kanizsa városos és vidékének érdeke a megyék rendezése alkalmával.*

31 A gazdaságról ld. HALÁSZ Imre: *Közlekedés, pénzügy és gyárpar: a tőkés gazdaság kiépülése.* In: *Zala megye ezer éve...*, i. m. 167–173. pp. Nagykanizsáról részletesen: KAPOSZ Zoltán: *Nagykanizsa gazdasági fejlődése (1850–1945).* In: *Nagykanizsa. Városi monográfia. III. (1850–1945).* Szerk. Uő. Nagykanizsa MJV Önkormányzata, Nagykanizsa, 2014. 99–250. pp.

A megye nyugati részén először a Körmend–Zalalövő–Muraszombat (1906), majd a Zalalövő–Zalaegerszeg (1913) vasútvonal épült meg.

A vasút mellett hasonló eredményeket tudott felmutatni a balatoni gőzhajózás is, megépültek a kikötők és létrejöttek a yachtklubok.

A kapitalizmus kibontakozása elképzelhetetlen iparosodás nélkül, jóllehet ez Zalában mérsékelt eredményt hozott, a megye továbbra is agrárjellegű maradt. Zala legiparosodottabb városa a közlekedési és kereskedelmi csomópont, Nagykanizsa volt. 1898-ban 28 gyárat regisztráltak a megyében, ebből 10 az élelmiszeriparban, 1 a bőriparban, 3 a faiparban, 9 a kő-, föld-, és agyagiparban, 2 a villamosiparban, 1 a gépiparban, 2 a vas- és fémiparban termelt. (Regionális összehasonlításban a 104 gyár közül 43 Pécs és Baranya megyében, 25 Somogy és 8 Tolna megyében volt.) A vas- és fémiparban a nagykanizsai Mercur-gyár 1914-ben már szekér- és automobiltengeket, katonai járművek részére tengelypuskákat, ezenkívül szecs kavágókat, szőlősajtolókat- és zúzókat is gyártott. A gépipar régióban jegyzett öt gyártelepéből is kiemelkedik nagykanizsai Weiser-gépgyár, mely 45 féle terméket állított elő. A villamosiparban már a XIX. század végén jelentőssé vált a csáktornyai villanytelep és gőzmalom (1893), és a Franz Lajos és Fiai nagykanizsai gőzmalom- és villamostelep (1894). Számos téglagyár működött a megyében, és a divat hozta létre a nagykanizsai nádszövőgyárat. Az élelmiszeriparban 2 gőzmalom (1906) említene a statisztikák, és az egyre izmosodó vendéglátóiparban a dél-dunántúli régióban öt nagyvállalatot – vendéglőt és szállodást – tüntettek fel, ebből három működött Zalában, egy-egy Nagykanizsán, Zalaegerszegen és Csáktornyán.

1913-ban a Dél-Dunántúl négy megyéjében 58 részvénytársaság szerepel a statisztikákban, ezek közül Zala megyében 15 működött. Egy-egy a vas-, fém-, és gépiparban, a villamosiparban, a nyomdaiparban, a vendéglátó- és szolgáltatóiparban, kettő a fonó- és szövőiparban, négy a kő-, föld-, és agyagiparban, és öt az élelmiszeriparban.

Zala megye iparstruktúrája tehát nemcsak önmagához képest fejlődött, de az esetek többségében második helyen állt a régióban a jobban iparosodott Pécs-Baranyai térség mögött. Az ipar szerkezetét meghatározta, hogy főleg élelmiszeripar és a nagybirtokhoz kapcsolódó ipar alakult ki Zalában.

1845 és 1893 között megyénkben 24 pénzüintézet jött létre összesen 1.500.600 Korona alaptőkével. Nagykanizsán öt pénzüintézet működött: a Nagykanizsai Takarékpénztár Rt. (1845), a Nagykanizsai Kereskedelmi és Ipari Bank Rt. (1867), a Dél-Zalai Takarékpénztár Rt. (1870), a Nagykanizsai Bankegyesület (1873), valamint az Osztrák–Magyar Bank Nagykanizsai Fiókja (1879), három alakult Zalaegerszegen: a Zalaegerszegi Takarékpénztár Rt. (1869), a Zalamegyei Központi Takarékpénztár Rt. (1893), a Zalavármegyei Takarékpénztár Rt. (1893), 2-2 takarékpénztár jött létre Csáktornyán: a Csáktornyai Takarékpénztár Rt. (1872) és a Muraközi Takarékszövetkezet (1881); Keszthelyen: a Keszthelyi Takarékpénztár Rt. (1870) és a Keszthely Vidéki Takarékpénztár Rt. (1894); Sümegen: a Sümegi Takarékpénztár (1869) és a Sümegi Népbank (1873); Tapolcán: a Tapolcai Takarékpénztár Rt. (1869) és a Balaton-melléki Takarékpénztár Rt. (1889). Rajtuk kívül a kisebb településeken egy-egy pénzüintézetet tartott el piackörzete, ezek az Alsólendvai Takarékpénztár (1873), a Belatinc Vidéki Takarékpénztár (1881), a Csabrendeki Takarékpénztár (1873), a Kotori Takarékpénztár Rt. (1892), a Letenyi

Takarékpénztár Rt. (1892), Perlakon az Alsó-Muraközi Takarékpénztár Rt. (1873) és a Zalaszentgrót és Vidéke Takarékpénztár Rt. (1884).³²

A gazdaság szerkezetének átalakulása maga után vonta a társadalom átalakulását is. A századfordulóra négy különböző kistérséget tudunk elkülöníteni Zala megyében, a legfejlettebb kistérség centruma Nagykanizsa volt, a másik a Balaton-felvidék, Keszthelytől Balatonfüredig, kiegészülve Sümeg és Tapolca környékével. Sajátossága miatt külön kistérség a Murán túli terület, Alsólendva és Csáktornya térsége, és a negyedik a megyeszékhely, valamint Göcsej térsége, melyet a polgárosodás első hulláma alig érintett. A városok külső képe is átalakult, megszépült, szerkezete és infrastruktúrája modernizálódott, lakóinak életmódja, szokásai is változtak.³³ Középiskolák létesültek, kulturális intézmények és egyesületek (1867–1913 között 566) alakultak és működtek folyamatosan, pezsgett a társasági élet, és egyre több helyi sajtótermék jelent meg a „boldog békeidők” évtizedeiben.

A kiegyezés tehát egy lényeges mérőföldkő volt a polgári átalakulás folyamatában, mely felgyorsította, dinamizálta a megye egyes régióit, de ennek pozitív hatásai elsősorban a városokban és a centrális szerephez jutó nagyközségekben (járási székhelyeken) jelentkeztek, azonban a megye egészére nem terjedtek ki.

32 HALÁSZ Imre: *Adatok a nagykanizsai pénzügyintézetek történetéhez a tőkés gazdaság kialakulásának első időszakában.* In: *Vera nem csak a városban. Rendi társadalom – polgári társadalom. Supplementum.* Szerk. Á. VARGA László. Hajnal István Kör, Salgótarján – Debrecen, 1995. 175–184. pp. és HALÁSZ Imre: *Adatok Zala vármegye pénzügyintézeteinek topográfiájához a 19. század második felében.* In: *Vállalkozó polgárok a Dunántúlon a dualizmus korában.* Szerk. V. FODOR Zsuzsa. Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém, 1995. 115–126. pp.

33 MEGYERI Anna: *Középkorok, városfejlődés. Bevezetés, Zalaegerszeg, és Keszthely.* KUNICS Zsuzsa: *Középkorok, városfejlődés: Nagykanizsa.* Mind a négy tanulmány: In: *Zala megye ezer éve..., i. m.* 174–206. pp. és KUNICS Zsuzsa: *Nagykanizsa településszerkezetének és városképének változásai (1850–1945.)* In: *Nagykanizsa. Városi monográfia. III., i. m.* 291–414. pp.